

IZBORI U HRVATSKOJ 1992: RAZLOZI OPREDJELJIVANJA BIRAČA

Stanko Rihtar

Institut za primijenjena društvena istraživanja
Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

UDK 303.425.6: 324
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 17. 11. 1992.

Predizborno istraživanje javnog mnijenja, provedeno u srpnju 1992. na reprezentativnom uzorku punoljetnog stanovništva Hrvatske, pokazalo je da se uz heterogenost razloga biračkog izbora može govoriti i o relativno visokoj zastupljenosti racionalnog opredjeljivanja na temelju stranačkih programa i stavova predsjedničkih kandidata. Rezultati jednosmjerne analize varijance među grupama birača pojedinih stranaka i predsjedničkih kandidata upućuju na zaključak da se birači oporbe češće opredjeljuju na temelju programa i stavova no oni koji su izabrali vladajuću stranku i njezinog kandidata. Uz to, pokazalo se da se na osobama – stranačkim predstavnicima – u većoj mjeri zasniva opredjeljivanje za umjerenije no za radikalnije političke opcije.

UVOD

U demokratskim sustavima, u kojima postoji više ili manje razvijeno "političko tržište", predizborno je razdoblje svakako vrijeme najintenzivnije političke "ponude", a o uspješnosti "prodaje" različitih opcija ovisi koliko će ulogu pojedine od njih igrati u kasnijem političkom životu i donošenju važnih političkih odluka.

U tom kontekstu ključnu ulogu igra opredjeljivanje birača. Njihove osobine i socijalna obilježja, stavovi, potrebe i očekivanja, glavne su determinante izbornog ponašanja, no tek u složenoj interakciji s političkom ponudom i karakteristikama političkog konteksta (King, 1978) dovode do konačne izborne odluke.

Kada je riječ o ponudi, ona bi se mogla sažeti u dva glavna elementa: političke programe i osobe (stranačke ili predsjedničke kandidate). No optimalno izabrane osobe i zahtjevima birača prilagođeni programi sami po sebi još uvijek

nisu, bez dovoljne i adekvatne prezentacije javnosti, dovoljna garancija izbornog uspjeha. Napokon, biračka je odluka ipak glavna i konačna verifikacija kvalitete i adekvatnosti političke ponude.

Stoga je bilo zanimljivo ispitati kako su birači pred izbore u Hrvatskoj 1992. reagirali na političku ponudu, odnosno na temelju kojih su se razloga opredjeljivali za pojedine stranke ili predsjedničke kandidate.

CILJ

Cilj ovog rada bio je ispitati zastupljenost pojedinih razloga izbora, kako za biračku populaciju u cjelini, tako i za birače pojedinih stranaka i predsjedničkih kandidata. Ujedno je ispitana značajnost razlika koje u tom pogledu postoje među biračima različitih stranaka i predsjedničkih kandidata.

METODA

Uzorak i termini istraživanja

Terenski dio istraživanja proveden je usmenom anketom u razdoblju od 10. do 17. srpnja 1992, na reprezentativnom, troetapno stratificiranom slučajnom uzorku punoljetnog stanovništva neokupiranih dijelova Hrvatske. Uzorkom je obuhvaćeno 2146 ispitanika iz 117 mjesnih zajednica (ukupno 80 naselja iz 33 općine) i postignuta je reprezentativnost za oko 90% ukupnog punoljetnog stanovništva.

Istraživački instrument i izbor varijabli

U okviru šireg upitnika, koji je obuhvatio 131 varijablu, ispitivanje razloga glasačkog izbora provedeno je setom od ukupno 12 binarnih varijabli – ponuđenih odgovora – od kojih se šest odnosilo na razloge izbora stranke i šest na razloge izbora predsjedničkog kandidata. Ispitanicima je dopušteno da navedu najviše dva razloga iz svake od skupina ponuđenih odgovora.

Ponuđeni razlozi izbora stranke glasili su:

1. program stranke;
2. osobe koje tu stranku predstavljaju;
3. opće povjerenje i simpatije što ih imam za tu stranku;
4. trenutno ne vidim mogućnost boljeg izbora;
5. tako se opredjeljuju i druge osobe iz moje najbliže okoline;
6. vjerujem da će ta stranka pobijediti.

Ponuđeni razlozi izbora predsjedničkog kandidata:

1. stavovi koje zastupa;
2. osobine njegove ličnosti;
3. opće povjerenje i simpatije što ih imam za tu osobu;

4. stranka kojoj pripada;
5. tako se opredjeljuju i druge osobe iz moje najbliže okoline;
6. vjerujem da će taj kandidat pobijediti.

Obrada rezultata

Da bi se ispitalo da li se grupe glasača pojedinih stranaka i predsjedničkih kandidata međusobno razlikuju po preferencijama ponuđenih razloga političkog opredjeljivanja, provedena je jednosmjerna analiza varijance među grupama za svaki od razloga.

Analizom varijance obuhvaćeni su odgovori birača četiriju stranaka i predsjedničkih kandidata koji su dobili najviše glasova, budući da u uzorku nisu bili, za potrebe pouzdane statističke analize, u dovoljnoj mjeri zastupljeni ispitanici koji su se opredijelili za manje istaknute stranke ili kandidate.

Uz to, provedena je i usporedba grupa glasača na temelju preferencija "lijevih", "desnih" ili stranaka "centra". Kao kriterij grupiranja nije poslužilo samopozicioniranje stranaka, već rezultati istraživanja provedenog u svibnju 1992 (Lamza i sur., 1992), u kojem su, na temelju stavova ispitanika prema svim, u političkom životu Hrvatske tada prisutnim strankama, faktorskom analizom identificirane tri osnovne dimenzije političkog prostora – koje se uglavnom poklapaju s uobičajenom, tradicionalnom podjelom "lijevo-desno-centar". Prema rezultatima faktorske analize, u "lijevi" bi blok spadale SSH, SNS, SDU, SDP i SDH; "desni" blok čine HDZ, HDS, HSP, HDP, HKDS i HSS, dok su u politički "centar" smještene HSLŠ i HNS (Milas, 1992).

REZULTATI I DISKUSIJA

Zastupljenost pojedinih razloga glasačkog izbora u cijelom uzorku, među potencijalnim glasačima "lijevih", "desnih" i stranaka "centra" te među potencijalnim glasačima četiriju najistaknutijih stranaka i predsjedničkih kandidata, uz pripadajuće rezultate analize varijance, prikazuju tablice 1–3.

Stranački programi i osobe te stavovi i osobine ličnosti predsjedničkih kandidata razlozi su izbora koji su, u statističkom smislu, proizveli ključne razlike među odgovorima birača pojedinih stranaka i predsjedničkih kandidata.

Ostali razlozi, od kojih su neke relativno često navodili birači svih stranaka i predsjedničkih kandidata, ili ne diskriminiraju birače u dovoljnoj mjeri (F-omjeri nisu se pokazali statistički značajnima) ili, ukoliko su se i pokazali značajnima, zbog heterogenosti varijanci (provjereno Bartlettovim testom homogenosti, Noporth i Iversen, 1990), ne omogućuju pouzdane, statistički utemeljene usporedbe i zaključke.

Tablica 1

Distribucije zastupljenosti razloga izbora stranaka u cijelom uzorku, među simpatizerima "lijevih", "desnih" i stranaka "centra", s pripadajućim rezultatima analize varijance

RAZLOZI IZBORA:	Cijeli uzorak	Potencijalni birači:			F-omjer	Značajnost
		"lijevih" stranaka	"desnih" stranaka	stranaka "centra"		
Program stranke	38.4	43.6	34.0	46.5	9.66	0.99
Osobe	29.4	21.8	23.7	37.3	13.75	0.99
Opće povjerenje i simpatije	34.9	38.2	36.0	32.5	0.91	0.59
Nema boljeg izbora	25.8	14.5	27.5	23.4	3.08	0.95
Tako se opredjeljuje najbliža okolina	1.7	0.0	2.7	0.2	10.24	0.99
Vjerujem da će pobijediti	6.4	0.0	9.2	1.5	29.04	0.99

Značajni F-omjeri među pojedinim grupama:

	Potencijalni birači:	F-omjer	Značajnost
Program stranke	"centar" – "desno"	9.39	0.99
Osobe	"centar" – "desno"	13.09	0.99
	"centar" – "lijevo"	2.95	0.95

(Ostale varijance su heterogene ili F-omjeri nisu značajni.)

Tablica 2

Distribucije zastupljenosti razloga izbora stranaka među potencijalnim biračima četiriju najistaknutijih stranaka, s pripadajućim rezultatima analize varijance

RAZLOZI IZBORA:	Cijeli uzorak	Potencijalni birači:				F-omjer	Značajnost
		HDZ-a	HNS-a	HSL-a	HSP-a		
Program stranke	38.4	31.7	56.9	38.8	50.0	15.18	0.99
Osobe	29.4	25.7	32.3	41.1	8.0	11.75	0.99
Opće povjerenje i simpatije	34.9	36.6	32.8	32.3	34.5	0.66	0.42
Nema boljeg izbora	25.8	27.4	19.0	26.6	27.6	1.94	0.88
Tako se opredjeljuje najbliža okolina	1.7	2.8	0.5	0.0	0.2	1.79	0.83
Vjerujem da će pobijediti	6.4	10.4	1.0	1.9	0.0	17.43	0.99

Značajni F-omjeri među pojedinim grupama:

	Potencijalni birači:	F-omjer	Značajnost
Program stranke	HNS – HDZ	13.94	0.99
	HNS – HSLs	5.38	0.99
	HSP – HDZ	2.60	0.95
Osobe	HSLs – HDZ	7.27	0.99
	HSLs – HSP	8.24	0.99
	HNS – HSP	4.13	0.99
	HDZ – HSP	2.57	0.95

(Ostale varijance su heterogene ili F-omjeri nisu značajni.)

Tablica 3

Zastupljenost razloga izbora predsjedničkih kandidata u cijelom uzorku i među potencijalnim biračima četiri najčešće birana kandidata, s pripadajućim rezultatima analize varijance

RAZLOZI IZBORA:	Cijeli uzorak	Potencijalni birači:				F-omjer	Značajnost
		Tuđmana	Kučar	Budiše	Parage		
Stavovi koje zastupa	54.3	47.5	64.3	60.7	75.0	12.98	1.00
Osobine ličnosti	28.3	24.1	24.6	40.7	21.2	12.68	1.00
Opće povjerenje i simpatije	39.5	41.8	41.2	36.3	19.2	4.22	0.99
Stranka kojoj pripada	11.9	11.3	14.1	10.7	21.2	1.98	0.88
Tako se opredjeljuje najbliža okolina	1.7	2.7	0.0	0.5	0.0	5.95	0.99
Vjerujem da će pobijediti	5.9	8.7	2.0	2.7	0.0	11.27	1.00

Značajni F-omjeri među pojedinim grupama:

	Potencijalni birači:	F-omjer	Značajnost
Stavovi	Kučar – Tuđman	6.20	0.99
	Budiša – Tuđman	6.01	0.99
	Paraga – Tuđman	5.08	0.99
Osobine ličnosti	Budiša – Tuđman	11.61	0.99
	Budiša – Kučar	5.57	0.99
	Budiša – Paraga	2.91	0.96

(Ostale varijance su heterogene ili F-omjeri nisu značajni.)

Stranački programi i stavovi predsjedničkih kandidata kao kriterij opredjeljivanja birača

Glasačko opredjeljivanje, utemeljeno na stranačkim programima ili stavovima predsjedničkih kandidata, može se, u odnosu na ostale razloge izbora, smatrati najracionalnijim. Key (1968), s obzirom na iskustva američkih predizbornih istraživanja javnog mnijenja, smatra da se "prosječan" birač (što znači dominantan dio biračkog tijela) opredjeljuje upravo na osnovi tih kriterija, i to prema modelu koji se zasniva na dvama pretpostavkama. Prema prvoj, birači koji sudjeluju u izborima dovoljno su upućeni u glavna društvena pitanja i probleme – jer nezainteresirani i neupućeni ionako apstiniraju od izbora. Prema drugoj, većina birača formira vlastite stavove o optimalnom načinu rješavanja dominantnih problema, pa bira onaj politički program koji je u najvećoj mjeri sukladan njihovim vlastitim rješenjima. No prema Eriksonu i Luttbjergu (1973), to nije sasvim potvrđeno i opravdanije je pretpostaviti da je racionalno, na programima utemeljeno političko opredjeljivanje samo jedan od većeg broja inače heterogenih razloga glasačkog izbora.

Rezultati istraživanja provedenog prije kolovoških izbora u Hrvatskoj 1992. govore u prilog i jednoj i drugoj pretpostavci.

U prilog heterogenosti razloga izbora govori relativno visoka zastupljenost četiriju od šest ponuđenih razloga. Iako se, prema vlastitim izjavama, na temelju stranačkih programa opredjeljivala znatna proporcija (gotovo 40 posto) ukupnog biračkog tijela, ipak je njihova zastupljenost tek nešto veća od ostalih razloga (tablice 1 i 2). Stoga se ne mogu smatrati dominantnim, već samo jednim od istaknutijih kriterija političkog izbora.

S druge strane, opredjeljivanje na temelju stavova predsjedničkih kandidata (koje se može smatrati ekvivalentnim izboru stranaka na temelju programa, budući da okosnicu stranačkih programa čine "stavovi" stranaka o najvažnijim društvenim i političkim pitanjima) pokazalo se dominantnim razlogom njihova izbora (tablica 3). Taj je razlog navelo više od polovice ispitanika, i najviše je zastupljen, ne samo u cijelom uzorku nego i među biračima svih istaknutijih predsjedničkih kandidata.

Veća zastupljenost opredjeljivanja na temelju stavova predsjedničkih kandidata u odnosu na istovrsno opredjeljivanje na temelju stranačkih programa vjerojatno se može pripisati činjenici da su stavovi posredovani javnosti od strane jednog komunikatora, ujedno najvećeg stranačkog autoriteta, pa time i najautentičnijeg i najpouzdanijeg izvora. To ih čini lakšim za percepciju (budući da nema distrakcija i mogućnosti različitih interpretacija do kojih nužno dolazi posredovanjem iz različitih izvora), olakšava razlikovanje među pojedinim kandidatima te sam izbor čini jednostavnijim.

Oba navedena nalaza govore u prilog tezi o izrazitijoj politiziranosti ili povećanju proporcije "pozorne" javnosti u izvanrednim prilikama (Almond, 1956). Spomenuti autor dijeli javnost prema stratumima različitog stupnja "pozornosti", od "masovne", koja je u većoj mjeri politički nezainteresirana i uglavnom je osjetljiva na formalne elemente političke ponude, ton rasprava i slično, te reagira

zadovoljno ili zabrinuto, do u najvećoj mjeri "pozorne" ili one koju Mills (1965) naziva "mislećom". Potonja reagira na stavove i tvori kritični i ujedno najmanji segment javnosti. U normalnim, politički stabilnim prilikama zastupljenost kritične javnosti iznosi do 15 posto ukupne biračke populacije, dok se u izvanrednim okolnostima, kao što su velike političke promjene, odnosno društvena nestabilnost općenito (a pogotovo rat kao njen krajnji izraz, što je ujedno i bio kontekst u kojem su provedeni izbori u Hrvatskoj 1992), ta proporcija može znatno povećati.

Može se reći da su i prethodni izbori (1990) održani u izvanrednim okolnostima, budući da se radilo o prvim poslijeratnim višestranačkim izborima, koji su ujedno označili i promjenu cjelokupnog političkog sustava. Prema istraživanju koje je pred izbore proveo zagrebački Fakultet političkih nauka (Grdešić i sur., 1991) stranački su programi i tada bili glavni kriterij biračkog opredjeljivanja (predsjednički kandidati nisu birani na neposrednim izborima). No autori upozoravaju da opredjeljivanje na temelju programa može značiti samo prihvatanje parola ili načelnih programskih stavova, bez konzistencije s prihvaćanjem pojedinih, konkretnih programskih rješenja: to bi značilo da izjava ispitanika da se opredjeljuje na temelju programa ili stavova ništa ne govori o razini njihova poznavanja. No usprkos tome, da bi programi ili stavovi kao takvi uopće mogli biti kriterij opredjeljivanja, nužno je, prema Eriksonu i Luttbbergu (1973), da ih birači ipak poznaju u dovoljnoj mjeri – da bi ih barem mogli međusobno razlikovati.

Provedena analiza varijance pokazala je, ukoliko se izbor političkih opcija, utemeljen na ponuđenim programima i stavovima prije no na ostalim razlozima može smatrati mjerom "pozornosti", da je udio "pozorne" javnosti veći među biračima oporbe no među onima koji su se opredijelili za vladajuću stranku i njezinog predsjedničkog kandidata.

Iz tablice 1 vidljivo je da birači "lijevih" i stranaka "centra" češće navode program stranke kao kriterij njena izbora no simpatizeri "desnih" stranaka (prema veličini F-omjera, birači stranaka "centra" i statistički značajno češće). No usporede li se odgovori glasača pojedinih stranaka i uzme li se u obzir da izrazito najbrojniju skupinu glasača "desnih" stranaka čine glasači vladajuće, a da su po brojnosti drugi glasači "desnice" (HSP) po preferenciji programa mnogo bliži glasačima oporbe no onima koji biraju vladajuću stranku, vjerojatan je zaključak da se glavna distinkcija ne nalazi između glasača stranaka "centra" (i "ljevice") u odnosu na "desnicu", već između glasača vladajuće stranke, s jedne, i glasača svih oporbenih stranaka, s druge strane. I na razini analize glasača pojedinačnih stranaka može se uočiti da je frekvencija biranja tog razloga veća kod glasača svih oporbenih stranaka no među glasačima vladajuće, a promatrano na razini pojedinačnih stranaka razlikovanju najviše doprinose glasači HNS-a i glasači HSP-a.

S obzirom na ranije navedeno jednostavnije međusobno razlikovanje stavova predsjedničkih kandidata, jasniju potvrdu iznesenog zaključka pružaju rezultati analize opredjeljivanja na temelju tog kriterija. Birači svih triju istaknutijih predsjedničkih kandidata oporbe češće su se, u statistički značajnoj mjeri, pri

svom izboru rukovodili prezentiranim stavovima kandidata no oni koji su namjeravali glasati za kandidata vladajuće stranke.

Stranački predstavnici i osobine ličnosti predsjedničkih kandidata kao kriterij opredjeljivanja birača

Pri izboru stranaka na temelju njihovih predstavnika jasno se uočava trend prema kojem, što se ide dalje od političkog "centra", osobe postaju manje važan razlog opredjeljivanja. Naime, glavni rezultat analize varijance pokazuje da su zastupnici umjerenih opcija kao osobe bili znatno prihvatljiviji biračima no zastupnici radikalnijih opcija. Glasači stranaka "centra" u statistički su značajnoj mjeri češće navodili osobe kao razlog vlastitog opredjeljenja za stranku no glasači bilo "lijevih", bilo "desnih" stranaka (tablica 1).

Dodatnu potvrdu tome pružaju odgovori glasača pojedinih stranaka. Prema rezultatima prikazanim u tablici 2, zbog osoba najčešće je biran HSLS (kao najumjerenija stranka, značajno češće nego HDZ i HSP, no ne i HNS kao druga stranka "centra"). Ujedno su se i glasači svih analizom obuhvaćenih umjerenijih stranaka značajno češće rukovodili tim kriterijem izbora no simpatizeri najradikalnije opcije, one koju je ponudila HSP. Među biračima HSP-a osobe su bile potpuno marginalan kriterij opredjeljivanja.

Kada se radi o opredjeljivanju na temelju osobina ličnosti predsjedničkih kandidata, jasno se izdvaja Dražen Budiša. Njegovi su birači, i statistički potvrđeno, značajno češće navodili taj razlog izbora no birači ostalih kandidata. Stoga se može reći da je promocija Budiše kao "čovjeka kojem se vjeruje" bio optimalno izabran način njegovog predizbornog predstavljanja javnosti.

Ostali razlozi opredjeljivanja

Kako je ranije navedeno, ostali razlozi izbora ili ne diskriminiraju glasače pojedinih stranaka i predsjedničkih kandidata u dovoljnoj mjeri ili pak, zbog heterogenih varijanci, ne dopuštaju pouzdane i statistički utemeljene zaključke. Stoga može biti riječi jedino o pregledu njihove zastupljenosti u populaciji.

U tom pogledu mogu se istaknuti dva indikativnija nalaza.

Prvi pokazuje da se otprilike četvrtina ispitanika opredjelila za svoje stranke zbog nedostatka boljeg izbora, što znači da im, kao relativno velikoj proporciji biračkog tijela, nije ponuđena (ili u najmanju ruku, ukoliko je i ponuđena, nije adekvatno prezentirana) opcija koja bi im u potpunosti mogla zadovoljiti političke interese (tablice 1 i 2).

Drugi zanimljiv nalaz govori u prilog tome da su predsjednički kandidati najistaknutijih stranaka dovoljno izražene individualnosti da bi im stranačka pripadnost mogla biti nositelj identiteta i ujedno relevantan kriterij glasačkog izbora (tablica 3).

Izbor stranaka ili predsjedničkih kandidata prema opredjeljivanju najbliže okoline ili uvjerenju da će baš ta stranka ili kandidat pobijediti pokazao se potpuno marginalnim (deklariranim) razlogom izbora (tablice 1-3). Iako je

dovoljno poznato da je utjecaj užih ili širih referentnih društvenih grupa od presudne važnosti na formiranje socijalnih, pa tako i političkih stavova, a time u znatnoj mjeri determinira i politički izbor, valja imati na umu da se ovdje zapravo radi, zbog formulacije pitanja, o izražavanju socijalnog konformizma – koji većina ljudi ipak nije sklona eksplicitno priznati.

ZAKLJUČAK

Rezultati provedenog istraživanja sugeriraju da krupne promjene u društvenom i političkom životu u znatnoj mjeri povećavaju "pozornost" javnosti. No već bi i sam, izuzetno velik, odaziv na izbore, kako 1990. tako i 1992, mogao biti značajan indikator stupnja politiziranosti.

Kada se pak radi o glasačkom opredjeljivanju, može se reći da je politički izbor rezultat heterogenih determinanti, no pokazalo se i to da značajan dio birača, a osobito oni koji se opredjeljuju za oporbu, svoje odluke donosi na temelju stranačkih programa ili stavova predsjedničkih kandidata, što bi se moglo nazvati racionalnim opredjeljivanjem.

Ujedno je utvrđeno da opredjeljivanje za umjerene političke opcije u većoj mjeri počiva na osobama – stranačkim predstavnicima – no opredjeljivanje za radikalnije opcije.

REFERENCE

Almond, G. (1956), Public Opinion and National Security Policy, *Public Opinion Quarterly*, 20 (1): 371-378.

Erikson, R. S., Luttbeg, N. R. (1973), *American Public Opinion: Its Origins, Content and Impact*, New York, Wiley.

Grdešić, I., Kasapović, M., Šiber, I., Zakošek, N. (1991), *Hrvatska u izborima 1990*, Zagreb, Naprijed.

Iversen, G. R., Norpoth, H. (1990), *Analysis of Variance (2nd ed.)*, London, Sage.

Lamza, V., Milas, G., Rihtar, S., Rimac, I. (1992), *Javno mnijenje Hrvatske, Izbori 1992, Izvještaj br. 1*, Zagreb, Institut za primijenjena društvena istraživanja.

Key, V. O. (1968), *The Responsible Electorate*, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.

King, M. (1978), Assimilation and Contrast of Presidential Candidates' Issue Positions, *Public Opinion Quarterly*, 41 (4): 515-522.

Milas, G. (1992), Mišljenje javnosti o hrvatskim političarima i političkim strankama kao pokazatelj dimenzionalnosti i prirode hrvatskog političkog prostora, *Društvena istraživanja 2/1 (2)*: 245-264.

Mills, C. W. (1965), *Elita oblasti*, Ljubljana, DZS.

THE 1992 ELECTIONS IN CROATIA: REASONS FOR VOTERS' COMMITMENT

Stanko Rihtar

Institute for Applied Social Research
University of Zagreb, Zagreb

Pre-election polls carried out in July 1992 on a representative sample of Croatia's voting population, have demonstrated that in addition to the heterogeneous reasons of voter choice one can speak of an also relatively broad presence of rational commitment based on party programmes and attitudes of presidential candidates. The results of a one-way analysis of variance between groups of voters for certain parties and presidential candidates indicate the conclusion that decisions of people voting for the opposition are more frequently governed by programmes and attitudes than those which have chosen the ruling party and its candidate. Moreover, it has been determined that commitment to more moderate rather than radical political options is based to a higher extent on persons – party representatives.